

جمع اسم‌ها در زبان فارسی: ساختار، تحول و توصیه‌های فرهنگستان

زبان فارسی، به عنوان یکی از زبان‌های هند و اروپایی، ساختارهای دستوری خاصی برای جمع بستن اسم‌ها دارد. این ساختارها نه تنها بازتابی از تاریخ و تحول زبان هستند، بلکه نشان‌دهنده تعامل فارسی با زبان‌های دیگر، به‌ویژه عربی نیز هست. از این روی، فرهنگستان زبان و ادب فارسی به عنوان نهاد رسمی سیاست‌گذاری زبانی در ایران، طی سال‌های اخیر تلاش کرده است تا با ارائه مصوبه‌ها و توصیه‌هایی، روند جمع‌سازی واژگان را به سمت اصالت و سادگی سوق دهد.

جمع‌سازی با نشانه‌های فارسی

رایج‌ترین و پذیرفته‌شده‌ترین شیوه جمع‌سازی در زبان فارسی، استفاده از دو نشانه «ها» و «ان» است. این دو نشانه، بسته به نوع واژه و بافت معنایی آن، به انتهای اسم افزوده می‌شوند.

- نشانه «ها» بیشتر برای اسم‌های غیر جاندار یا اسم‌ها عام به کار می‌رود:

- کتاب ← کتاب‌ها
- میز ← میزها
- خانه ← خانه‌ها

- نشانه «ان» معمولاً برای اسم‌های جاندار یا انسان‌محور استفاده می‌شود:

- دانش‌آموز ← دانش‌آموزان
- استاد ← استادان
- نویسنده ← نویسندگان

فرهنگستان تأکید دارد که استفاده از این نشانه‌ها باید بر اساس معنا و کاربرد واژه باشد، نه صرفاً بر اساس ظاهر آن.

جمع مُکسر عربی: میراث یا مانع؟

جمع مکسر، که از زبان عربی وارد زبان فارسی شده، نوعی جمع شکسته است که در آن، واژه به‌طور کامل تغییر شکل پیدا می‌کند. نمونه‌هایی از این نوع جمع عبارت‌اند از:

- مجلس ← مجالس
- اسم ← اسامی
- ادب ← آداب

اگرچه این نوع جمع در متون کلاسیک و رسمی فارسی بسیار رایج بوده، اما فرهنگستان توصیه می‌کند که در نوشتارهای امروزی، به‌ویژه در متون آموزشی و رسانه‌ای، از شکل‌های فارسی جمع استفاده شود. به‌عنوان مثال، به جای «معاینات» که ساخت عربی دارد، «معاینه‌ها» به کار رود.

اسم‌های جمع بدون نشانه جمع

در زبان فارسی، برخی واژه‌ها به صورت مفرد نوشته می‌شوند، اما معنای جمع دارند. این واژه‌ها که به «اسم جمع» یا «اسم مجموعه» معروف‌اند، می‌توانند با فعل جمع در جمله همراه شوند:

- مردم
- ملت
- انبوه

این واژه‌ها از نظر دستوری مفردند اما از نظر معنایی، جمع محسوب می‌شوند. فرهنگستان این نوع واژگان را به رسمیت شناخته و استفاده از آنها را در موضع جمع، مجاز می‌داند.

جمع‌سازی واژه‌های بیگانه

با ورود واژه‌های بیگانه به زبان فارسی، به‌ویژه واژه‌های انگلیسی، چالش‌هایی در جمع‌سازی آنها به وجود آمده است. فرهنگستان پیشنهاد می‌کند که:

- اگر واژه بیگانه معادل فارسی دارد، از معادل فارسی استفاده شود.
- اگر واژه بیگانه پذیرفته شده و رایج است، جمع‌سازی آن با نشانه‌های فارسی انجام شود:

- فایل ← فایل‌ها
- ایمیل ← ایمیل‌ها
- پادکست ← پادکست‌ها

استفاده از شکل‌های جمع انگلیسی مانند «files» یا «emails» در متن فارسی نادرست است و باید از آن پرهیز شود.

جمع‌سازی در زبان معیار و گفتار عامیانه

در گفتار روزمره، گاه شکل‌هایی از جمع‌سازی رایج می‌شود که از نظر زبان معیار، نادرست‌اند. نمونه‌هایی مانند:

- گزارشات
- سؤالات
- تبریكات

این توصیه‌ها به‌ویژه در حوزه آموزش، رسانه و نگارش رسمی اهمیت ویژه‌ای دارند. برای نمونه، استفاده از «ات» برای جمع‌سازی واژه‌های فارسی (مثل «گزارشات»، «تبریكات») نادرست است، چون این پسوند متعلق به ساختار عربی است و در فارسی معیار پذیرفته نیست. فرهنگستان این شکل‌ها را نادرست می‌داند و توصیه می‌کند که از شکل‌های صحیح استفاده شود:

- گزارش‌ها
- سؤال‌ها
- تبریک‌ها

جمع‌سازی در حوزه‌های تخصصی

در حوزه‌های علمی، فنی و دانشگاهی، واژه‌های تخصصی زیادی وارد زبان فارسی شده‌اند. فرهنگستان برای بسیاری از این واژه‌ها، معادل‌سازی کرده و شکل جمع آنها را نیز مشخص کرده است. به‌عنوان مثال:

- دیتا ← داده‌ها
- آپشن ← گزینه‌ها
- سیستم ← سامانه‌ها

در این موارد، استفاده از معادل‌های فارسی نه تنها به حفظ اصالت زبان کمک می‌کند، بلکه فهم عمومی را نیز تسهیل می‌نماید.

دستور خط فارسی و جمع‌سازی

در آخرین نسخه دستور خط فارسی (ویرایش ۱۴۰۱)، جمع‌سازی واژگان با دقت و وضوح بیشتری مورد بررسی قرار گرفته است. این دستور خط، که توسط فرهنگستان منتشر شده، راهنمایی‌های دقیقی درباره نحوه جمع‌سازی، استفاده از نشانه‌ها، و پرهیز از شکل‌های نادرست ارائه می‌دهد.

نتیجه‌گیری

جمع‌سازی اسم‌ها در زبان فارسی نه تنها یک مسئله دستوری، بلکه یک موضوع فرهنگی و هویتی است. استفاده صحیح از نشانه‌های جمع، پرهیز از شکل‌های نادرست، و توجه به توصیه‌های فرهنگستان می‌تواند به غنای زبان فارسی کمک کند. در دنیایی که زبان‌ها به سرعت در حال تغییر و تأثیرپذیری از یکدیگرند، حفظ ساختارهای اصیل و منطقی زبان فارسی، ضرورتی انکارناپذیر است.